

ANNA STEUER-JUREK*

LIPNO – THE FORMER DEERPARK, PRESENT PROTECTED LANDSCAPE-NATURE COMPLEX

LIPNO – DAWNY ZWIERZYNIEC, WSPÓŁCZESNY ZESPÓŁ PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWY

Abstract

This article addresses issues regarding the protection of the landscape-nature complex in Lipno, which is a remnant of the former deerpark belonging to the princes of Niemodlin. Presented here are both the changes taking place in this specific garden complex, as well as the present state. Also included are the current natural and cultural dangers affecting further changes taking place in it.

Keywords: deerpark, Lipno, garden art, landscape-nature protected complex, threats

Streszczenie

Artykuł dotyczy problematyki zespołu przyrodniczo-krajobrazowego w Lipnie, będącego pozostałością dawnego zwierzynca należącego do książąt niemodlińskich. Prezentuje on zarówno przemiany zachodzące w tym specyficznym kompleksie ogrodowym, jak i stan współczesny. Określone zostały aktualne zagrożenia naturalne, a także kulturowe, mające wpływ na dalsze przemiany w nim zachodzące.

Słowa kluczowe: zwierzyniec, Lipno, sztuka ogrodowa, zespół przyrodniczo-krajobrazowy, zagrożenia

* MSc. Eng. Arch. Anna Steuer-Jurek, Institute of Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology.

1. Introduction

Lipno (Ger. Lippen) is located in the Province of Opole, municipality of Niemodlin. To the north of the village, is about 200 hectares of landscape-nature, a protected complex with an arboretum garden, with an area of about 4 hectares, which is one of the oldest existing arboretums in Poland. To this day it retains many original objects of the former deerpark. This place, considered as one of the warmest in the Opole region, is an extremely valuable botanical and garden complex, whose rich historical value is represented by both its architecture, and large collection of trees and shrubs.

Today, the Niemodlin Regional Society takes efforts to maintain the park. However, proper care and maintenance is still not ensured. Both natural and cultural factors have a negative impact on the complex.

Despite the many treatments of the Association, aimed at popularizing the garden complex, outside the regional environment, it remains rather little-known. In literature, few publications may be found about the subject, mostly as guides, approximating the complex current attractions and presenting their educational paths. The history of the complex dates back to the year 1929, most fully presented in the publication *Geschichte der Herrschaft Falkenberg in Oberschlesien* edited by count Hans Parschma¹. Also worth noting is the monograph by Aleksandra Paszkowska *Dzieje zwierzyńca i parku w Lipnie – szkic monograficzny*, detailing the changes that have occurred in the gardens compositional arrangement². Information on the natural values can be found in many specialist publications appearing both before the war, and after it³.

2. History

The former deerpark in Lipno⁴ was one of the longest established gardens of this type, in the Prussian Upper Silesia. The exact date of its founding is not known. There are assumptions that it was created in the 16th century⁵, which is supported by the fact that in 1618 seven deer were brought from Austria to the existing garden. However, many sources provide information, that it was not created until the reign of the family Zerotin⁶. It is certain, that in

¹ *Geschichte der Herrschaft Falkenberg in Oberschlesien*, (ed.) H. Parschma, Falkenberg 1929.

² A. Paszkowska, *Dzieje zwierzyńca i parku w Lipnie – szkic monograficzny*, „Studia Śląskie”, vol. 65, Opole 2006, pp. 191-230.

³ A. Pohl, *Botanische Berühmtheiten im Kreise*, [in:] *Heimatkalender des Kreises Falkenberg*, Schwidnitz 1935, pp. 107-109; H. Eder, *Park w Lipnie koło Niemodlina*, „Rocznik dendrologiczny”, vol. 8, 1952, pp. 369-377; K. Browicz, *Parki szczególnie warte ochrony*, „Ochrona Przyrody”, 26, Kraków 1959, pp. 320-346, in which the author listed it as one of the 20 most valuable parks-arboretums in post-war Poland, comparing its value with complexes like Muskau, Swierkianiec, Książ or Pszczyzna.

⁴ In some publications can also be found with the name “Niemodlin Deerpark”, due to the affiliation and association with Niemodlin Castle and the close proximity of the city.

⁵ J. Domska, *Niemodlin i ziemia niemodlińska od 1224 roku do początków XX wieku*, Opole – Niemodlin 1998, pp. 88-89. There are doubts whether the previously mentioned deerpark occupied the same area as the complex formed and developed in the 17th century.

⁶ Zerotin – Czech-Moravian aristocratic family; sat in Niemodlin in years 1650-1779. After: *Geschichte der Herrschaft...*, *op. cit.*, pp. 67-135.

1567 there was a pheasantry – the first in the region of Silesia, with birds specially brought from the Czech Republic. One of the first cartographic transfers comes from 1750, where in J.B. Hommanns Atlas is marked a fenced area, marked *Thiergarten*⁷.

During the thirty years of war the deerpark suffered many losses, however the efforts of Siegfried Erdmann in the 80s of the 17th century to rebuild and the deerpark and the pheasantry in the French style was successful. In the 50s of the 18th century a building in type of a *Lusthaus* was built, and also there were other objects, such as wildlife caretaker's buildings and outbuildings⁸.

In 1783, due to the diminishing importance of breeding in the area, the then owner Jan Nepomucen II Carl Praschm, separated a special area (known as the *Wildpark*) in which, along with the gardener from Württemberg, started works towards transforming it into a landscape park in a English-Chinese style. In addition, in a special fenced area, was a dendrological park and trees and shrubs nursery (*Plantage*). In addition to ornamental plants, it produced large amounts of fruit trees which were sold in Silesia and in Western Europe. According to the contemporary fashion, numerous objects were also created, like the Red House, Chinese Pavilion, Webb Cottage, Tea Square, Amphitheatre, Venetian Bridges, Hunters House, sheepfold, tavern, and many others. The biggest attraction was the system of artificial islands⁹. Due to the favorable climatic conditions, allowing for easy acclimatization, many exotic plants from temperate North America, Asia and southern Europe were brought here. All specimens located in a newly created park were accurately described and had plates with the name and country of origin.

During the reign of Friedrich I, due to the difficult financial situation, maintenance of the expensive deerpark was neglected. Friedrich II, in the years 1860-1865 ordered the park to introduce new plants, paths and viewpoints, expand fenced areas and discontinue general forest management¹⁰. From the castle in Niemodlin to the garden ran wide avenue, planted with a double row of the shorn limes and hornbeams, and entry was possible by one of the five gates. At the entrance from the Niemodlin Gate was a tavern (*Gasthaus*)¹¹. At the end

⁷ J.B. Hommann, *Atlas Silesiae Id Est Ducatus Silesiae Generaliter Quatuor Mappis Nec Non Specialiter XVI Mappis Tot Principatus Repraesentantibus Geographice Exhibitus*, Nuremberg 1750.

⁸ *Geschichte der Herrschaft...*, *op. cit.*, p. 111.

⁹ *Ibidem*, pp. 139, 172.

¹⁰ J.G. Knie, *Alphabetisch-statistisch-topographische Übersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien: nebst beigefügter Nachweisung von der Eintheilung des Landes nach den Bezirken der drei königlichen Regierungen, den darin enthaltenen Fürstenthümern und Kreisen, mit Angabe des Flächeninhaltes, der mittlern Erhebung über die Meeresfläche, der Bewohner, Gebäude, des Viehstandes usw. – 2. verm. u. verb. Aufl.*, Breslau 1845, p. 813; refers only to the earlier composition of the garden. R. Weber, *Schlesische Schlösser*, Bd 2, Dresden 1909, p. 10; mentions only the existence of the complex, giving, as important information about valuable species of exotic trees and shrubs and about the plantation, which was there. However, in the book, published in 1869 on the occasion of the 27th meeting of the German farmers and foresters in Wroclaw (*Ein Kulturbild province Schlesien der auf ihre Hinblick them Land- und Forstwirtschaft*, Breslau 1869, p. 444), which discusses the known and remarkable Silesia gardens, the deerpark in Lipno is not even mentioned. F. Trieste, *Topographisches Handbuch von Oberschlesien. Zweite Hälfte*, Breslau 1865, p. 1130; mentions only a beautiful park, called Deerpark, located about half a mile from the city.

¹¹ W. Hampel, *Ein Wildpark in Oberschlesien*, [in:] *Deutsche Garten-Zeitung: Wochenschrift für Gärtner u. Gartenfreunde; Organ d. Vereins zur Beförderung des Gartenbaues in den Königl. Preuss. Staaten und der Gesellschaft der Gartenfreunde Berlins*, Berlin 1886, pp. 58-60.

of the 19th century, the Duke renewed breeding of red deer and fallow deer, as well as in a separate area Wrzosowka Heidschnucke sheep were brought from the moors of Lüneburg in Lower Saxony. The hurricane, which passed over the area in 1869 turned about 2000 trees and destroyed the whole composition of the park. Reconstruction costs were too high, and therefore never completed. Later, only a few works were carried out in the deerpark, for example replacing the damaged wooden fence with wire mesh in the 80s of the 19th century, and the build of the chapel at the entrance to the garden¹². The chapel was open to surrounding inhabitants from the end of the 19th century during the summer on Sundays and public holidays. Friedrich II was very fond of the deerpark, so almost every day he went there to visit. He did not hunt himself, but still the aristocrats came here not only for hunting purposes. The descendants of the Count did not understand his passion, so in 1910, due to the high cost of living, they liquidated the garden¹³.

After World War II many trees and shrubs were transported to other botanical gardens, including Warsaw, Kornik or Chorzow.

3. The current state of the complex

Since February 26, 1998, by the decision of the City Council of Niemodlin, 189.53 hectares of land, which were the remains of the former deerpark, were given the status of landscape – nature protected complex “Lipno”¹⁴, and Arboretum was created in the area of the former plantation. Currently the entire complex is under the jurisdictions of the Forestry Commission of Tułowice. Major contributions to the complex have been made by the Niemodlin Regional Association, in which a great deal of work has been undertaken in the park, including putting the park under protection, conducting historical research, the development of a number of publications, educational paths and the construction of new bridges over streams.

The area, which is part of the former deerpark, remains an incredible attraction. Due to the favorable climatic conditions of the region in the park you can find dozens of species of exotic trees and shrubs, including plantations of Douglas fir (*Pseudotsuga menziesii*), which are unusual in Poland, the eastern white pine (*Pinus strobus*) and yellow poplar (Tulip tree) (*Liriodendron tulipifera*). The composition of the park is marginally legible, still identifiable are the rows of trees and path systems. Most of the exotic plants are located in the arboretum, where you can find: *Liquidambar styraciflua*, japanese azalea (*Rhododendron japonicum*), japanese katsura trees (*Cercidiphyllum japonicum*), *Hydrangea paniculata*, purple rhododendron (*Rhododendron catawbiense*), common mahonia (*Mahonia aquifolium*). Many of which have the status of natural monuments. For educational purposes, each specimen is equipped with special information signs. Entry to the garden is free. Within the complex there are also numerous remains of the former building of the deerpark. Such as the former Inn, two of the original five gates, hermit chapel, chapel of the Madonna and Child and Fredericks Spring (*Źródélko Fryderyka*).

¹² *Geschichte der Herrschaft...*, op. cit., pp. 238-239.

¹³ *Ibidem*, p. 270.

¹⁴ J. Okrzesa, A. Paszkowska, P. Barłoga, W. Plewa, J. Okrzesa, W. Paszkowski, *Zespół przyrodniczo-krajobrazowy w Lipnie na Śląsku Opolskim*, Niemodlin 1998, p. 6.

In the favorable microclimate of the area, are also located a few ponds, two of which are included in the protected area (Zofia and Hubertus), which are associated with the water system of the former plantation. Since 1534 fish farming has been carried out in the ponds (including carp), which now, are under the care of the State Forest Farm Fisheries in Niemodlin.

From the north-east of the site is located a swimming pool complex, which is open during the summer months. The swimming pool was created in 1935, before the Olympic Games of 1936 in Berlin, to be used for training by the German national swimmers team. Currently, it is in good condition, consists of three swimming pools, one of which has Olympic dimensions. An additional attraction is the Rope Park, campsite, and the original preserved wooden changing rooms. Every year, an estimated 40 thousand visitors come to the site¹⁵.

4. Threats

4.1. Natural

The area of the former deerpark, despite numerous advantages, both natural and cultural, as well as being subject to the legal protection, still is exposed to many threats. During the last 62 years there has been a reduction by more than half of the number of species and varieties appearing in the protected area¹⁶.

Ill. 1. The present state of dendrological park: a) the water system of the former plantation (photo by A. Steuer-Jurek 2014), b) a row of trees in the plantation (photo by A. Steuer-Jurek 2014), c) azaleas (photo by A. Steuer-Jurek 2014)

Il. 1. Stan obecny parku dendrologicznego: a) system wodny dawnej plantacji (fot. A. Steuer-Jurek 2014), b) szpaler drzew na terenie plantacji (fot. A. Steuer-Jurek 2014), c) różaneczniki (fot. A. Steuer-Jurek 2014)

¹⁵ *Ibidem*, p. 13.

¹⁶ D. Emmerling, *Lipno, najpiękniejszy park Opolszczyzny*, Opole 2003, p. 28. According to author in 1952 occurred in the garden of about 135 species of plants, in 1977 there were only 95, in 2003 there was already only 60.

One of the reasons for such a phenomenon may be the changing climatic conditions, which each year kills a few plant specimens. This is caused among others by poor area drainage and the change in water conditions. Also within complex numerous dying or withering trees and shrubs can be observed.

In addition, many specimens, reaching back to the beginning of a landscaped park, have already reached the maximum age appropriate for a given species. Often times not replenished and not cared for as they die, creating gaps in the composition. In their place, as a result of natural succession, often there are new, native volunteer plants, which disturb the clarity of the former arrangement.

4.2. Cultural

Numerous changes and transformations in the composition of the complex in Lipno has influenced the present shape of the park. Cessation of the care and maintenance at the beginning of 20th century resulted in a partial blurring of the whole composition. The exportation after the World War II of many trees and shrubs to other botanical gardens in Poland has also had negative impact.

Currently the area of historic plantation is a dendrological garden, with free entrance. The site is not guarded; entry is possible 24 hours a day. In addition, the entire vicinity is surrounded by a deteriorating wire mesh, which in many places is damaged allowing the passage of wild animals. Due to the lack of supervision and regular care, there are cases of destruction of trees and shrubs by tearing branches, flowers or other parts of plants.

Due to the current administration, in addition to the creation of educational paths, there is a lack in the revalorization of this area, and therefore cherished objects remain subject to the processes of succession. In recent years, the emergence numerous new plants can be noted, which do not match to the historical layout. Mostly, in gaps created from dead plants, or single shrubs, perennial discounts and in rockeries.

Part of objects, for example, the preserved two of five gates, are in poor condition. And the replacements when next to the historic buildings also appear new, inadequate and stand out from the surroundings. In addition, the entrance area to the arboretum are unattractive arrangements – all developed into a parking with gravel surface, with contemporary elements of park furniture in intense colors, as well as the unrepresentative entrance gate. These elements are discordant in relation to the historical buildings of the former forester.

5. Summary

The protected landscape – nature complex in Lipno, in which includes one of the oldest arboretums in Poland, despite high natural, educational and historical values, as well as being subject to legal protection, still does not receive proper care.

Initially, the deer park belonging to the princes of Niemodlin was created to satisfy the entertainment of aristocracy. In later years, in accordance to the prevailing fashion, a large part of the area was transformed into a landscape park, however hunting on it had not stopped. At the beginning of the 20th century, due to the high cost of caring, it ceased to act as a ducal hunting park. Vicissitudes of this forest-garden complex influenced its present appearance,

III. 2. Objects in nature-landscape: a) modern entrance gate to the arboretum (photo by A. Steuer-Jurek 2014), b) new flowerbed (photo by A. Steuer-Jurek 2014)

II. 2. Obiekty na terenie zespołu przyrodniczo-krajobrazowego: a) współczesna bramka wejściowa do arboretum (fot. A. Steuer-Jurek 2014), b) nowa rabata (fot. A. Steuer-Jurek 2014)

where numerous stratifications and transformations of great value exist in the contemporary complex.

The arboretum with a rich collection of the oldest specimens of plants, due to a lack of supervision and completely free access to the public is exposed to damage and in some cases even devastation of trees and shrubs. Importance has been put on the creation of a paths system with a didactic function, but there has been a lack of further works related to greenery, as well as the introduction of new plants, resulting in the blurring of the former composition.

Of all the threats to the whole complex of the former deerpark prevails the problems connected to cultural background factors, which are mainly caused by lack of maintenance works, as well as ideas for further development and exploitation of the potential of the space.

Major contributions to the complex have been made by the Niemodlin Regional Society, which has taken a series of efforts to examine the complex, maintain the educational function, as well as promoting it. However, without proper care and constant supervision, the complex remains threatened by further deterioration.

References

- [1] Browicz K., *Parki szczególnie warte ochrony*, „Ochrona Przyrody”, 26, 1959, pp. 320-346.
- [2] Domska J., *Niemodlin i ziemia niemodlińska od 1224 roku do początków XX wieku*, Opole – Niemodlin 1998.
- [3] Eder H., *Park w Lipnie koło Niemodlina*, „Rocznik dendrologiczny”, Vol. 8, 1952, pp. 369-377.
- [4] *Ein Kulturbild der Provinz Schlesien im Hinblick auf ihre Land- und Forstwirtschaft*, Breslau 1869.
- [5] Emmerling D., *Lipno, najpiękniejszy park Opolszczyzny*, Opole 2003.

- [6] *Geschichte der Herrschaft Falkenberg in Oberschlesien*, (ed.) H. Praschma, Falkenberg 1929.
- [7] Hampel W., *Ein Wildpark in Oberschlesien*, [in:] *Deutsche Garten-Zeitung: Wochenschrift für Gärtner u. Gartenfreunde; Organ d. Vereins zur Beförderung des Gartenbaues in den Königl. Preuss. Staaten und der Gesellschaft der Gartenfreunde Berlins*, Berlin 1886, pp. 58-60.
- [8] Homann J.B., *Atlas Silesiae Id Est Ducatus Silesiae Generaliter Quatuor Mappis Nec Non Specialiter XVI Mappis Tot Principatus Repraesentantibus Geographice Exhibitus*, Nuremberg 1750.
- [9] Knie J.G., *Alphabetisch-statistisch-topographische Übersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien: nebst beigelegter Nachweisung von der Eintheilung des Landes nach den Bezirken der drei königlichen Regierungen, den darin enthaltenen Fürstenthümern und Kreisen, mit Angabe des Flächeninhaltes, der mittlern Erhebung über die Meeresfläche, der Bewohner, Gebäude, des Viehstandes usw. - 2. verm. u. verb. Aufl.*, Breslau 1845.
- [10] Okrzesa J., Paszkowska A., Barłoga P., Plewa W., Okrzesa J., Paszkowski W., *Zespół przyrodniczo-krajobrazowy w Lipnie na Śląsku Opolskim*, Niemodlin 1998.
- [11] Paszkowska A., *Dzieje zwierzyńca i parku w Lipnie – szkic monograficzny*, „Studia Śląskie”, t. 65, 2006, pp. 191-230.
- [12] Pohl A., *Botanische Berühmtheiten im Kreise*, [w:] *Heimatkalender des Kreises Falkenberg*, Schweidnitz 1935, pp. 107-109.
- [13] Triest F., *Topographisches Handbuch von Oberschlesien. Zweite Hälfte*, Breslau 1865.
- [14] Weber R., *Schlesische Schlösser*, Bd 2, Dresden 1909.

1. Wprowadzenie

Wieś Lipno (niem. Lippen) położona jest w województwie opolskim, powiecie opolskim, gminie Niemodlin. Na północ od miejscowości znajduje się ok. 200-hektarowy zespół przyrodniczo-krajobrazowy wraz z ogrodem dendrologicznym o powierzchni ok. 4 ha, będący jednym z najstarszych istniejących arboretów w Polsce. Do dziś zachowało się w nim wiele oryginalnych obiektów zabudowy dawnego zwierzyńca. Miejsce to, uznawane za jedno z najcieplejszych na Opolszczyźnie, stanowi niebywale cenny kompleks ogrodowy oraz botaniczny, o którego wartości stanowi zarówno bogata historia, architektura, jak i znajdująca się tam kolekcja drzew i krzewów.

Współcześnie, głównie starania o utrzymanie parku i wprowadzenie do niego aktywności podejmuje Niemodlińskie Towarzystwo Regionalne. Jednakże w dalszym ciągu nie jest tam zapewniona prawidłowa opieka oraz utrzymanie. Negatywny wpływ na kompleks mają zarówno czynniki naturalne, jak i kulturowe.

Pomimo licznych zabiegów Stowarzyszenia, mających na celu popularyzację zespołu poza regionem oraz środowiskiem botanicznym, należy on do raczej mało znanych. W literaturze odnaleźć można kilka publikacji na jego temat, przede wszystkim o charakterze przewodników, przybliżających obecne atrakcje kompleksu oraz prezentujących tamtejsze ścieżki dydaktyczne. Historia miejsca do 1929 r. najpełniej przedstawiona została w *Geschichte*

der Herrschaft Falkenberg in Oberschlesien pod redakcją hrabiego Hansa Parschma¹. Ważna jest także monografia Aleksandry Paszkowskiej *Dzieje zwierzyńca i parku w Lipnie – szkic monograficzny*, szczegółowo opisująca zmiany, jakie nastąpiły w układzie kompozycyjnym ogrodu². Informacje dotyczące wartości przyrodniczych odnaleźć można w licznych publikacjach specjalistycznych, pojawiających się zarówno przed wojną, jak i po niej³.

2. Rys historyczny

Dawny zwierzyńiec w Lipnie⁴ stanowił jeden z najdłużej funkcjonujących ogrodów tego typu na terenie pruskiego Górnego Śląska. Dokładna data jego powstania nie jest znana. Istnieją przypuszczenia, że utworzono go jeszcze w XVI w.⁵, o czym może świadczyć fakt sprowadzenia w 1618 r. do istniejącego już ogrodu siedmiu jeleni z Austrii. Jednakże wiele źródeł podaje informację, jakoby powstał on dopiero za czasów panowania rodu Zerotin⁶. Pewne jest, że już w 1567 r. istniała tu, pierwsza na Śląsku, bażanciarnia, z ptactwem specjalnie sprowadzonym z Czech. Jeden z pierwszych przekazów kartograficznych pochodzi z 1750 r., gdzie w *Atlasie* J.B. Hommanna zaznaczony jest ogrodzony teren podpisany jako *Thiergarten*⁷.

W trakcie wojny trzydziestoletniej zwierzyńiec poniósł wiele strat, jednak staraniem Siegfrieda Erdmanna już w latach 80. XVII w. odbudowano go w stylu francuskim, natomiast bażanciarnię dopiero w 1720 r. W latach 50. XVIII w. powstał budynek typu *Lusthaus*, a poza nim istniały jeszcze inne obiekty, takie jak zabudowa mieszkalna opiekunów dzikiej zwierzyzny czy też obiekty gospodarcze⁸.

W 1783 r., ze względu na coraz mniejsze znaczenie hodowli na terenie łowieckim, ówczesny właściciel Jan Nepomucen II Carl Praszma wydzielił specjalny obszar (określany jako *Wildpark*), na terenie którego, wraz ze sprowadzonym ogrodnikiem z Wirtembergii, rozpoczął prace związane z przekształceniem go w park krajobrazowy typu angielsko-chińskiego. Dodatkowo wyгородzono także teren, na którym powstał ogród dendrologiczny oraszskół-

¹ *Geschichte der Herrschaft Falkenberg in Oberschlesien*, (red.) H. Praszma, Falkenberg 1929.

² A. Paszkowska, *Dzieje zwierzyńca i parku w Lipnie – szkic monograficzny*, „Studia Śląskie”, t. 65, 2006, s. 191-230.

³ Można tutaj wymienić np.: A. Pohl, *Botanische Berühmtheiten im Kreise*, [w:] *Heimatkalender des Kreises Falkenberg*, Schweidnitz 1935, s. 107-109; H. Eder, *Park w Lipnie koło Niemodlina*, „Rocznik dendrologiczny”, Vol. 8, 1952, s. 369-377; K. Browicz, *Parki szczególnie warte ochrony*, „Ochrona Przyrody”, 26, 1959, s. 320-346, w której autor wymienił go jako jeden z 20 najcenniejszych parków – arboretów w powojennej Polsce, porównując jego wartość z takimi zespołami jak Bad Muskau, Świerkianiec, Książ czy Pszczyna.

⁴ W niektórych publikacjach można się także spotkać z nazwą „Zwierzyńiec Niemodliński” z racji na przynależność i powiązanie z Zamkiem Niemodlińskim, a także bliskie sąsiedztwo miasta.

⁵ J. Domska, *Niemodlin i ziemia niemodlińska od 1224 roku do początków XX wieku*, Opole – Niemodlin 1998, s. 88-89. Istnieją tutaj wątpliwości, czy ten wspomniany wcześniejszy zwierzyńiec zajmował ten sam obszar, co zespół założony i rozwijany po XVII w.

⁶ Zerotin – czesko-morawska rodzina arystokratyczna; zasiadała w Niemodlinie w latach 1650-1779. [Za:] *Geschichte der Herrschaft...*, *op. cit.*, s. 67-135.

⁷ J.B. Hommann, *Atlas Silesiae Id Est Ducatus Silesiae Generaliter Quatuor Mappis Nec Non Specialiter XVI Mappis Tot Principatus Repraesentantibus Geographice Exhibitus*, Nuremberg 1750.

⁸ *Geschichte der Herrschaft...*, *op. cit.*, s. 111.

ka drzew i krzewów (*Plantage*). Oprócz roślin ozdobnych produkowano w niej duże ilości drzew owocowych, które sprzedawano na Śląsku oraz w całej Europie Zachodniej. Zgodnie z ówczesną modą, utworzono także liczne obiekty, m.in. Czerwony Dom, Chiński Pawilon, Domek Sieciarza, Plac Herbacyany, Amfiteatr, mostki weneckie, Domek Myśliwego, owczarnię, tawernę i wiele innych. Największą atrakcją zespołu stanowił system sztucznych wysp⁹. Z racji na korzystne warunki klimatyczne, pozwalające na łatwą aklimatyzację, sprowadzono tutaj liczne egzoty pochodzące ze strefy umiarkowanej Ameryki Północnej, Azji i krajów południa Europy. Wszystkie okazy znajdujące się w nowo powstałym parku były dokładnie opisane i posiadały tabliczki z nazwą oraz krajem pochodzenia. Kompleks o znaczeniu ozdobno-rozrywkowym w dalszym ciągu służył także jako miejsce polowań arystokracji.

Za panowania Fryderyka I, ze względu na trudną sytuację finansową, zaprzestano utrzymywania kosztownej pielęgnacji zwierzyńca. Dopiero Fryderyk II w latach 1860-1865 uporządkował park, wprowadził nowe nasadzenia, ścieżki oraz punkty widokowe, powiększył ogrodzony obszar i wyłączył go z ogólnej gospodarki leśnej, jednakże nie odzyskał on już swej dawnej świetności¹⁰. Od zamku w Niemodlinie do ogrodu prowadziła szeroka aleja obsadzona podwójnym szpalerem ze strzyżonych lip oraz grabów, natomiast wjazd możliwy był przez jedną z pięciu bram. Na wejściu od strony bramy niemodlińskiej znajdowała się gospoda (*Gasthaus*)¹¹. Pod koniec XIX w. książę odnowił hodowlę jeleni szlachetnych oraz danieli, a na wydzielonym terenie prowadzono także hodowlę owiec wrzosówek *Heidschnucke*, sprowadzonych z wrzosowisk Lüneburga w Dolnej Saksonii. Huragan, który przeszedł nad tym terenem w 1869 r., przewrócił ok. 2000 drzew i zniszczył całą kompozycję parku. Koszty odbudowy były zbyt duże, dlatego nie podjęto się tego zadania. W późniejszym czasie przeprowadzono jedynie kilka prac na terenie zwierzyńca, takich jak wymiana zniszczonego drewnianego płotu na ogrodzenie z drucianej siatki w latach 80. XIX w. czy też budowa kapliczki przy wejściu do ogrodu¹². Od końca XIX w. w okresie letnim, w niedziele i święta, mieszkańcy okolic mogli się tam udawać na wycieczki.

Fryderyk II był wielkim miłośnikiem zwierzyńca, zatem prawie codziennie udawał się tam z wizytą. Sam nie polował, jednak w dalszym ciągu arystokraci przybywali tu w celach łowieckich. Potomkowie hrabiego nie rozumieli jego pasji, zatem w 1910 r. ze względu na

⁹ *Ibidem*, s. 139, 172.

¹⁰ J.G. Knie *Alphabetisch-statistisch-topographische Übersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien: nebst beigefügter Nachweisung von der Eintheilung des Landes nach den Bezirken der drei königlichen Regierungen, den darin enthaltenen Fürstenthümern und Kreisen, mit Angabe des Flächeninhaltes, der mittlern Erhebung über die Meeresfläche, der Bewohner; Gebäude, des Viehstandes usw. - 2. verm. u. verb. Aufl.*, Breslau 1845, s. 813 – wspomina jedynie o wcześniejszej kompozycji ogrodu. R. Weber, *Schlesische Schlösser*, Bd 2, Dresden 1909, s. 10 – wzmiankuje jedynie o istnieniu założenia, podając ważną informację o cennych gatunkach egzotycznych drzew i krzewów oraz o plantacji, która tam się znajdowała. Natomiast w wydanej w 1869 r. księdze z okazji 27. posiedzenia niemieckich rolników i leśników we Wrocławiu (*Ein Kulturbild der Provinz Schlesien im Hinblick auf ihre Land- und Forstwirtschaft*, Breslau 1869, s. 444), omawiającej znane i wybitne ogrody Śląska, zwierzyńiec w Lipnie nie jest nawet wymieniony. F. Triest, *Topographisches Handbuch von Oberschlesien. Zweite Hälfte*, Breslau 1865, s. 1130 – wspomina jedynie o pięknym parku, nazywanym Zwierzyńcem, oddalonym o pół mili od miasta.

¹¹ W. Hampel, *Ein Wildpark in Oberschlesien*, [w:] *Deutsche Garten-Zeitung: Wochenschrift für Gärtner u. Gartenfreunde; Organ d. Vereins zur Beförderung des Gartenbaues in den Königl. Preuss. Staaten und der Gesellschaft der Gartenfreunde Berlins*, Berlin 1886, s. 58-60.

¹² *Geschichte der Herrschaft...*, *op. cit.*, s. 238-239.

wysokie koszty utrzymania zlikwidowano ogród. Pozostał po nim piękny ogrodzony teren w pełni dostępny publiczności¹³.

Po II wojnie światowej wiele egzemplarzy drzew i krzewów wywieziono do innych ogrodów botanicznych, m.in. Warszawy, Kórnika czy Chorzowa.

3. Obecny stan zespołu

Od 26 lutego 1998 r. decyzją Rady Miejskiej Niemodlina 189,53 ha terenu, stanowiącego pozostałość dawnego zwierzyńca, objęto ochroną, nadając mu status Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego „Lipno”¹⁴, natomiast na obszarze dawnej plantacji utworzono ogród dendrologiczny. Obecnie całość znajduje się pod jurysdykcją Nadleśnictwa Tułowice. Duże zasługi dla kompleksu ma Niemodlińskie Towarzystwo Regionalne, którego staraniem na terenie obiektu podjętych zostało wiele prac, m.in. doprowadzono do objęcia ochroną prawną, przeprowadzono badania historyczne, wydano wiele publikacji, stworzono ścieżki dydaktyczne czy też zbudowano nowe mostki nad strumykami.

Obszar, będący częścią dawnego zwierzyńca, w dalszym ciągu stanowi niebywałą atrakcję. Z racji na korzystne warunki klimatyczne regionu w parku można odnaleźć kilkadziesiąt gatunków drzew i krzewów egzotycznych, w tym plantacje daglezi zielonej (*Pseudotsuga menziesii*), a także niespotykane w Polsce, naturalnie odnawiające się sosny wejmutki (*Pinus strobus*) oraz tulipanowce amerykańskie (*Liriodendron tulipifera*). Kompozycja parku jest śladowo czytelna, dostrzegalne są szpalery drzew czy też układy ścieżek. Najwięcej egzotów występuje w dawnej plantacji, stanowiącej obecnie arboretum, gdzie rosną m.in. ambrowiec amerykański (*Liquidambar styraciflua*), azalia japońska (*Rhododendron japonicum*), grujecznik japoński (*Cercidiphyllum japonicum*), hortensja bukietowa (*Hydrangea paniculata*), różanecznik fioletowy (*Rhododendron catawbiense*), mahonia pospolita (*Mahonia aquifolium*). Wiele z nich posiada status pomnika przyrody. W celach dydaktycznych każdy okaz zaopatrzone jest w specjalne tabliczki informacyjne. Wstęp do ogrodu jest bezpłatny. Na terenie zespołu występują też liczne pozostałości po dawnej zabudowie zwierzyńca, jak np. budynek gospody, leśniczówki czy też zachowane dwie z pięciu bram, kapliczka pustelnika, kapliczka Madonny z Dzieciątkiem czy też źródło Fryderyka.

Na korzystny mikroklimat terenu wpływ mają także stawy, z czego dwa zaliczane są do obszaru chronionego (Zofia i Hubertus), które powiązane są z systemem wodnym dawnej plantacji. Od 1534 r. prowadzona jest w nich hodowla ryb (m.in. karpia), a obecnie znajdują się one pod opieką Gospodarstwa Rybackiego Lasów Państwowych w Niemodlinie.

Od strony północno-wschodniej do zespołu przylega basen kąpielowy, czynny w miesiącach letnich. Obiekt powstały w 1935 r., przed rozpoczęciem igrzysk olimpijskich w Berlinie w 1936 r., był przeznaczony na treningi niemieckiej reprezentacji pływaków. Obecnie znajduje się on w dobrym stanie, składa się z trzech niecek pływackich, z czego jedna posiada wymiary olimpijskie. Dodatkową atrakcją stanowi park linowy, pole namiotowe, a także zachowane oryginalne drewniane przebieralnie. Corocznie odwiedza go ok. 40 tysięcy osób¹⁵.

¹³ *Ibidem*, s. 270.

¹⁴ J. Okrzesa, A. Paszkowska, P. Barłoga, W. Plewa, J. Okrzesa, W. Paszkowski, *Zespół przyrodniczo-krajobrazowy w Lipnie na Śląsku Opolskim*, Niemodlin 1998, s. 6.

¹⁵ *Ibidem*, s. 13.

4. Zagrożenia

4.1. Naturalne

Teren dawnego zwierzyńca, pomimo licznych walorów, zarówno przyrodniczych, jak i kulturowych, a także objęcia go ochroną prawną, w dalszym ciągu narażony jest na wiele niebezpieczeństw. W okresie ostatnich 62 lat odnotowano zmniejszenie się o ponad połowę liczby gatunków i odmian znajdujących się na chronionym obszarze¹⁶.

Jedną z przyczyn takiego zjawiska mogą być zmieniające się warunki klimatyczne, w wyniku których corocznie ginie kilka egzemplarzy roślin. Jest to wywołane m.in. osuszaniem terenu oraz zmianą stosunków wodnych. Na terenie zespołu zauważyć można także liczne zamierające czy też usychające drzewa i krzewy.

Dodatkowo wiele okazów, sięgających początków parku krajobrazowego, uzyskało już maksymalny wiek właściwy dla danego gatunku. Niewymieniane, nieuzupełniane oraz niepielęgnowane zamierają, tworząc luki w kompozycji. W ich miejsce, w wyniku sukcesji naturalnej, często pojawiają się nowe samosiewy rodzimych roślin, które zaburzają czytelność dawnego układu.

4.2. Kulturowe

Liczne zmiany i przekształcenia w kompozycji zespołu w Lipnie wpłynęły na współczesne ukształtowanie parku. Zaprzestanie pielęgnacji i utrzymania na początku XX w. doprowadziło do częściowego zatarcia całości rozplanowania. Duży negatywny oddźwięk miało także wywiezienie po II wojnie światowej wielu egzemplarzy drzew i krzewów do innych ogrodów botanicznych w Polsce.

Obecnie teren dawnej plantacji stanowi ogród dendrologiczny. Obiekt nie jest strzeżony, a darmowe wejście możliwe jest przez całą dobę. Dodatkowo całość otoczona jest niszczącą drucianą siatką, która w wielu miejscach jest poprzerywana, co umożliwia przejście dzikich zwierząt. Z racji braku nadzoru oraz regularnej opieki zdarzają się przypadki niszczenia drzew i krzewów przez zrywanie gałęzi, kwiatów lub innych fragmentów roślin czy też pozyskiwanie ich do własnej hodowli.

Współcześnie jego zarządcy, poza stworzeniem ścieżek dydaktycznych, nie posiadają dobrego planu na rewaloryzację terenu, dlatego też obiekt nieodnawiany ani niepielęgnowany w dalszym ciągu podlega procesom sukcesji. Ostatnimi laty zauważyć można pojawiające się liczne nowe nasadzenia, niepasujące do historycznego układu. Najczęściej w lukach powstałych po obumarłych roślinach znajdują się pojedyncze krzewy, rabaty bylinowe lub skalniaki.

Część obiektów, np. zachowane dwie z pięciu bram wjazdowych do zwierzyńca, znajduje się w złym stanie technicznym. Obok historycznej zabudowy pojawia się także nowa, nieadekwatna i wyróżniająca się spośród otoczenia. Dodatkowo sama strefa wejściowa do arboretum posiada nieatrakcyjną aranżację – całość została zagospodarowana na parking o szutrowo-grysowej nawierzchni, ze współczesnymi elementami małej architektury w in-

¹⁶ D. Emmerling, *Lipno, najpiękniejszy park Opolszczyzny*, Opole 2003, s. 28. Jak podaje autorka, w 1952 r. na terenie zespołu występowało ok. 135 gatunków roślin, w 1977 r. było ich tylko 95, a 2003 r. zanotowano ich jedynie 60.

tensywnych kolorach, a także niereprezentacyjną branką wejściową. Elementy te dysharmonizują z historyczną zabudową dawnej leśniczówki.

5. Podsumowanie

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy w Lipnie, w skład którego wchodzi jedno z najstarszych arboretów w Polsce, pomimo wysokich walorów przyrodniczych, dydaktycznych oraz historycznych, a także objęcia go ochroną prawną, w dalszym ciągu nie posiada prawidłowej opieki.

Początkowo zwierzyńiec należący do książąt niemodlińskich stworzony został do zaspakajania potrzeb rozrywkowych arystokracji. W latach późniejszych, zgodnie z panującą modą, znaczną część terenu przekształcano w park o kompozycji krajobrazowej, jednakże nie zaprzestano w nim polowań. Dopiero na początku XX w., z racji na wysokie koszty utrzymania, przestał on pełnić rolę książęcego parku łowieckiego. Zmienne losy zespołu o charakterze leśno-ogrodowym wpłynęły na jego obecny wygląd, gdzie liczne nawarstwienia i przekształcenia stanowią dużą wartość współczesnego kompleksu.

Arboretum z bogatą kolekcją najstarszych okazów roślin, ze względu na brak nadzoru i całkowicie wolny dostęp dla publiczności, narażone jest na uszkodzenia bądź dewastację drzew i krzewów. Istotne znaczenie miało wprowadzenie systemu ścieżek o funkcji dydaktycznej, jednakże brak dalszych prac związanych z gospodarką zielenią, a także wprowadzanie nowych nasadzeń przekłada się na zacieranie dawnej kompozycji.

Wśród wszystkich zagrożeń dla całości zespołu byłego zwierzyńca przeważają czynniki pochodzenia kulturowego, które spowodowane są przede wszystkim brakiem prac pielęgnacyjnych, a także pomysłu na dalszy rozwój i wykorzystanie potencjału miejsca.

Duże zasługi dla zespołu ma Niemodlińskie Towarzystwo Regionalne, które podjęło się licznych prac mających na celu zbadanie obiektu, wprowadzenie funkcji dydaktycznych, a także rozporomowanie go. Jednakże bez prawidłowej opieki i wprowadzeniem stałego nadzoru obiektowi grozi dalsze pogarszanie się stanu.